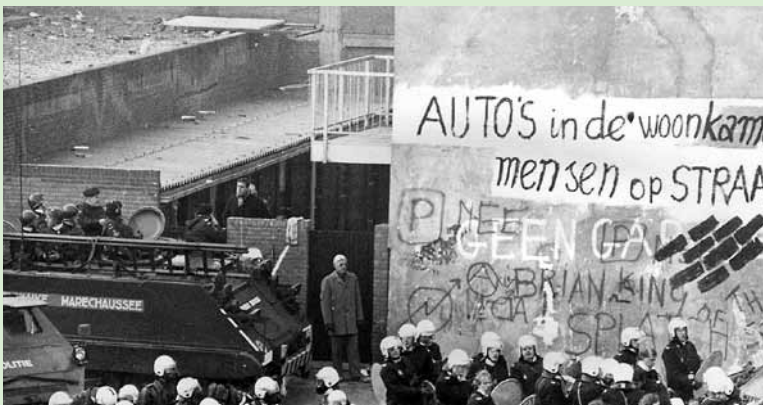

Beheersing van grootschalige sociale onrust

Grondtrekken van een Nederlandse traditie

Vrije samenlevingen bieden, zodra zich een flinke, zelfredzame middenklasse heeft gevormd, een stevig fundament voor een democratisch, rechtstatelijk bestel maar zij moeten zich wel blijvend bezinnen hoe grootschalige sociale onrust met gepaste middelen effectief kan worden beheerst, want grootschalige ordeverstoringen, ontleding van opgekropte ergernis, horen bij vrijheid, of we dat nu leuk vinden of niet. Kennis van het verleden kan daarbij helpen maar belangrijker is de door bestuurders in het ambt opgedane ervaring dat zij zelf, en de machtsapparaten die hun ten dienst staan, zulke 'ongeregeldheden' enigszins kunnen kanaliseren.

Ordehandhavers tijdens ontruiming Piersonstraat Nijmegen februari 1981.

Foto: Marechausseemuseum Buren

Toen in 1868 in *De Gemeentestem* kritiek werd geuit op de late inzet van militairen bij de repressie van het De Vletter-oproer in Rotterdam, verdedigde de burgemeester zich met het argument:

“In vele gevallen toch loopen dergelijke gebeurtenissen, om het triviaal uit te drukken, met een sissier af, en zou waarschijnlijk zulk eene uitkomst niet verkregen worden, indien dadelijk een krachtig optreden van politie of militaire magt plaats had. Men late het volk, zolang het zich tot oploopen bepaalt, uitrazen en stelle er eerst dan paal en perk aan, als de zaak een ernstiger karakter aanneemt en vergrijp tegen personen of eigendommen plaats heeft.”

In de grootschalige ordehandhaving bestaan geen gouden formules: een te snelle, te assertieve reactie kan

de situatie doen escaleren; een te late, weifelachtige interventie kan de greep op de situatie doen verliezen. Ervaring, ook doorgegeven ervaring, helpt bij de beslissingen, maar ook kennis van de ervaring van de rebelleerden.

Nederland kent geen traditie van grootschalig oproer. Gebeurtenissen als de Parijse Commune (1871), waarbij voor ruim twee maanden het bestuur uit de Franse hoofdstad werd verdreven, of de Duitse burgeroorlog (1919-1923), waarbij de nieuwe Weimar republiek gedurende enkele jaren werd geconfronteerd met machtsgrepen van linkse en rechtse revolutionairen, deden zich hier niet voor. Wel is Amsterdam in de afgelopen anderhalve eeuw om de paar decennia geconfronteerd geweest met stevige rellen maar deze waren voor bestuur en burgerij nooit een bedreiging. Alleen het Bouwvakkersoproer had politieke consequenties en zelfs toen werd burgemeester Van Hall nog pas een jaar na dato via de achterkamertjes afgevoerd. Oproer in Nederland had overwegend een spontaan karakter. In het Palingoproer (1886), de Zeeliedenstaking (1912) en het Aardappeloproer (1917) was weinig organisatie te ontdekken. Een ogenschijnlijk klein maar symbolisch belangrijk incident deed de gemoederen plotseling oplaaien. Toen het Jordaanoproer (1934) uitbrak, kende Nederland een communistische partij maar deze was door het werklozenprotest volkomen verrast en haar poging greep op de gebeurtenissen te krijgen faalde jammerlijk. Tijdens de Februaristaking (1941) benutte zij de zeven jaar eerder opgedane ervaring met onder meer het stilleggen van het tramverkeer, ook al was van leiding geven aan het protest geen sprake en profiteerde zij van gedogende Nederlandse bestuurders.

Maar toen de partij in maart 1955 het middel opnieuw wilde inzetten, waren die bestuurders onverbiddelijk. Als gevolg van de afwezigheid van hecht georganiseerd protest ontbrak hier ook een publiek beeld van revolutie. In Frankrijk gaf de herinnering aan de Franse revolutie en de Parijse Commune tot vrij recent structuur aan protest. In Duitsland bleven Karl Liebknecht en vooral Rosa Luxemburg lange tijd iconen van verzet. Maar in Nederland ontbreken zulke aansprekende figuren. De anarchist Ferdinand Domela Nieuwenhuis ontleende zijn positie als volksheld aan zijn verblijf in de gevangenis waarvoor hij zich ook nog vrijwillig meldde. Troelstra dankte zijn faam aan zijn optreden als advocaat bij de verdediging van de gebroeders Hogerhuis. Onze revolutionairen sprongen liever niet uit de band.

Dat rellen en oproer hier de perken nooit te zeer te buiten gingen, is echter slechts ten dele de uitkomst van weloverwogen bestuurlijk handelen. In dit opzicht heeft Nederland wellicht het meest geprofiteerd van het ontbreken van een uitgesproken notie van soevereiniteit in haar politieke traditie. In de stedelijke koopmanscultuur paste het zoeken naar een vergelijk, niet het opspelen van prestigekwesties, laat staan het opleggen van een dictaat. Het bestuurlijk polderen had een dempende werking op hard verzet, terwijl in het

buitenland een sterk centraal gezag dat zich met enig vertoon in de hoofdstad van het land etaleerde, zulk protest juist als een magneet protest aantrok. In Nederland werd en wordt de soevereine macht weggepoetst: de regering zetelde vrijwel altijd in Den Haag, niet in Amsterdam en de sleutelfiguur in de ordehandhaving: de burgemeester, was het gezicht van het lokale bestuur maar dankte zijn benoeming tot voor kort aan het centrale gezag. Aan de laatste was hij ook met gouden koorden gebonden en daarvoor ving hij ook de klappen op als het uit de hand was gelopen. Bij afwezigheid van sterk, zichtbaar centraal gezag ontstond in Nederland als vanzelf een sterke, zelfverzekerde burgerij. Zodra er een machtsvacuüm optrad, herstelde deze zelf gewapend de orde. Tot ver in de negentiende eeuw participeerden in de grote steden mannen van stand in burgerwachten. Toen die traditie bijna verdwenen leek, herleefde hij plots na de Eerste en opnieuw na de Tweede Wereldoorlog. Maar terwijl de burgerwachten elders broeinesten waren van rechts-radicalen revolutionairen, bleef hier de leiding trouw aan het gezag. Daarbij hielp het ontbreken van revoluties. Het zwaarste trauma dat men in deze kring verwerken moest, was het verlies van Nederlands Indië maar ook dat leidde niet tot een staatsgreep.

En last but not least hebben Nederlandse politici de politieleiding altijd vrij veel speelruimte gelaten. Ook dat was geen welbewust beleid, eerder een vorm van verwaarlozing die gunstig uitpakte. Politie was vaak beter geïnformeerd over de stemming van de bevolking dan bestuurders en besepte altijd dat er, nadat het oproer was neergeslagen, weer gesurveilleerd moest worden en dat zij de bevolking dus weer onder ogen moest kunnen komen. Keerzijde van die politieke nabijheid tot de bevolking is dat hier militairen tot op de dag van vandaag een plaats in de binnenlandse veiligheidszorg hebben: voor als het werkelijk uit de hand loopt.

Afwezigheid van opzichtig centraal gezag, een actieve, zichzelf beperkende burgerij en een relatief vrijgelaten politie hebben in Nederland verstandige, bestuurlijke reacties op grootschalige ordeverstoringen in de hand gewerkt. Het verleden biedt geen recepten voor het heden; historici sporen niet graag aan tot het winnen van de vorige oorlog. Maar het verleden leert wel dat het eigen optreden van bestuur en politie gewicht in de schaal legt. Geïnformeerd zijn over wat er leeft onder de weerspannige delen van de bevolking, een koele blik bewaren, zelf publiekelijk geen overspannen taal gebruiken, grenzen stellen maar ook een uitweg bieden, in het besef dat er weer een dag komt dat er gewoon bestuurd en gesurveilleerd moet worden. Allemaal elementen van een wat regenteske Nederlandse bestuurstraditie die succes niet verzekert maar ons in het verleden wel voor ellende heeft bewaard.

Foto: Politiemuseum